

УДК 343.98:343.77

А. В. Боднар, здобувач Навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗНИЩЕННЯМ АБО ПОШКОДЖЕННЯМ МАЙНА

Висвітлено окремі аспекти участі спеціаліста в проведенні огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна. Звернено увагу на значущість цієї слідчої дії для розслідування правопорушень зазначеної категорії як основного джерела доказової інформації, окреслено методи дослідження місця події, наведено алгоритм дій спеціаліста під час проведення огляду, порядок здійснення його взаємодії зі слідчим.

Ключові слова: знищення майна, пошкодження майна, огляд місця події, участь спеціаліста, інспектор-криміналіст, методи обстеження місця події.

Освещены отдельные аспекты участия специалиста в проведении осмотра места происшествия при расследовании уголовных правонарушений, связанных с уничтожением или повреждением имущества. Акцентируется внимание на значимости этого следственного действия для расследования правонарушений указанной категории как основного источника доказательной информации, определены методы исследования места происшествия, приведен алгоритм действий специалиста при проведении осмотра, порядок осуществления его взаимодействия со следователем.

Ключевые слова: уничтожение имущества, повреждение имущества, осмотр места происшествия, участие специалиста, инспектор-криминалист, методы исследования места происшествия.

The article highlights some aspects of the participation of a specialist in conducting an overview of the scene during an investigation into the destruction or damage to property. The author focuses on the significance of the review of the place of the event to investigate the criminal proceedings of this category as the main source of evidence, the algorithm of the expert's actions during the review and the methods of studying the place of the event, the procedure for engaging with the investigator.

Key words: destruction of property, property damage, review of the place of the event, participation of a specialist, inspector-criminalist, methods of inspection of the place of the event.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена політичною і соціальною ситуаціями в країні упродовж останніх років. Яскравим прикладом є події, пов'язані з революцією гідності, супутнім явищем якої було знищення та пошкодження державного і приватного майна. Непоодинокими були й дії кримінальних елементів суспільства, які під виглядом незадоволеного населення нищили та пошкоджували

майно, виходячи із власних злочинних інтересів, зокрема вчинення тиску на своїх конкурентів, підприємців, журналістів, державних службовців, помсти, вимагання, залякування, інсценування тяжких злочинів, отримання страхової компенсації, приховування слідів злочинної діяльності, у тому числі незаконного заволодіння зброєю, цінностями тощо. Важко усвідомити обсяги знищеного та пошкодженого майна в зоні антитерористичної операції та на окупованих територіях України, під час багатоденної пожежі на нафтобазі у м. Василькові та на складах боєприпасів у смт Калинівка Вінницької області у 2017 році. Загалом таких прикладів, на жаль, можна згадати дуже багато, і всі вони потребують розслідування для недопущення їх у майбутньому.

Ні в кого не викликає сумніву те, що розслідування і судовий розгляд будь-яких правопорушень сьогодні неможливі без широкого застосування спеціальних знань, під якими розуміють знання у галузі науки, техніки, мистецтва, які застосовують для одержання доказової інформації.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна, одним із найінформативніших джерел доказової інформації є огляд місця події — слідча (розшукова) дія, яку можна проводити до відкриття кримінального провадження. У разі вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна (на відміну від інших), на місці події зазвичай наявні сліди вчинення такого правопорушення: майже завжди залишається незнищена частина майна або пошкоджене майно, мікрочастини знищеного майна або знаряддя його знищення (легкозаймисті, вибухові або токсичні речовини, дерев'яні або металеві вироби, інструменти, підручні матеріали та предмети тощо), сліди горіння, затоплення, розчинення [1].

Окреслені питання були предметом наукових пошуків учених Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, М. Ю. Бузинарського, Т. В. Варфоломеевої, О. М. Васильєва, І. Ф. Герасимова, В. А. Журавля, С. І. Зернова, Ю. В. Іванова, А. В. Іщенко, О. Я. Качанова, Г. М. Козакова, І. І. Котюка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, А. В. Мішина, І. Ф. Пантелєєва, І. О. Попова, І. І. Старокожева, Л. А. Ушакова, А. І. Федотова, В. Ф. Ханіна, В. Ю. Шепітька та ін.

Попри доволі ґрунтовну розробленість зазначеної проблематики, вона залишається актуальною і потребує постійного дослідження, у тому числі моніторингу змін у нормативній базі, що регулює діяльність спеціаліста, аналізу способів учинення цього виду кримінальних правопорушень та пошуку нових засобів збирання доказів.

Метою статті є висвітлення окремих аспектів участі спеціаліста в проведенні огляду місця події під час розслідування правопорушень, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна, у тому числі алгоритму його дій на місці події та методів дослідження місця події.

Умисне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194 Кримінального кодексу України) належить до кримінальних правопорушень проти власності і є одним з найнебезпечніших кримінальних правопорушень, питома вага яких у загальній структурі злочинності залишається значною. Нерідко такі кримінальні правопорушення, вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, спричиняють загибель людей [1].

Загалом процес збирання доказів передбачає здійснення сторонами кримінального провадження певних дій: пошук, виявлення, фіксація, вилучення, збере-

ження доказової інформації для подальшого дослідження, оцінка та використання отриманих доказів під час доказування в кримінальному провадженні тощо.

Одним з ефективних шляхів збирання доказів сторонами кримінального провадження, зазначених у ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), як зазначалося, є огляд місця події, який має проводитися за участю спеціаліста, що має спеціальні знання. Під час проведення цієї слідчої дії спеціаліст допомагає слідчому попередньо дослідити виявлені об'єкти з метою визначення в них ознак і властивостей, що мають доказове значення в кримінальному провадженні, не пошкоджуючи їх, не змінюючи їх стану задля збереження таких об'єктів для подальшого поглибленого дослідження (у разі призначення судової експертизи).

Згідно зі ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду [2]. Участь спеціаліста у слідчих (розшукових) діях, зокрема в огляді місця події, передбачено ст. 237 КПК України.

Кримінальні провадження щодо умисного знищення або пошкодження чужого майна є доволі складними як з погляду юридичного аналізу, так і з погляду здійснення досудового розслідування. Це значною мірою пояснюється характером способів учинення руйнівних процесів, що спричиняють знищення великої кількості слідів кримінального правопорушення; труднощами проведення окремих слідчих (розшукових) дій; відсутністю достатньої кількості слідчих, які володіють спеціальними знаннями і навичками розслідування цієї категорії правопорушень. Крім того, слідчі висувають не всі можливі версії, а перевірку висунутих версій часто проводять поверхово. Зазначені недоліки здебільшого зумовлені специфікою боротьби з цим видом кримінальних правопорушень, витонченістю і різноманітністю способів і механізмів їх учинення та приховування. Цими та іншими обставинами пояснюється низький рівень їх розкриття [3, с. 5].

Первинність і невідкладність такої слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події, пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події в первісному, незміненому вигляді, а будь-яке зволікання з її проведенням може призвести до втрати речових доказів, зміни слідчої картини, ускладнення організації розшуку злочинця та проведення інших слідчих дій, спрямованих на розкриття злочину [4].

Огляд місця події як невідкладна слідча (розшукова) дія відіграє значну роль у розкритті та розслідуванні досліджуваної категорії злочинів. Своєчасний, повний і тактично правильний огляд місця події в подальшому дасть змогу побудувати правильні версії, спрямувати розкриття злочину потрібним шляхом, виявити злочинця і запобігти вчиненню ним нового злочину, а також отримати важливі відомості щодо багатьох обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні: часу, місця, способу, мотивів і мети вчинення злочину, чинників, які сприяли його вчиненню, виду та розміру шкоди тощо. Проте, незважаючи на доволі докладне розроблення тактики слідчого огляду в криміналістичній науці і практиці, значення

та можливості огляду нерідко недооцінюють і проводять його поверхово, квапливо або просто формально, а злочини залишаються нерозкритими [3, с. 118].

Найчастіше до участі в слідчих (розшукових) діях залучають інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів), які відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 р. № 1339, входять до структури відповідних органів досудового розслідування, та працівників Експертної служби МВС України, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок, й залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування [5].

Спеціаліст, який працює в складі слідчо-оперативної групи, повинен мати при собі комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації [6]. Зазвичай інспектори-криміналісти використовують технічні засоби, наявні в уніфікованих криміналістичних валізах.

Перед виїздом для участі в огляді місця події інспектор-криміналіст отримує від слідчого (чергового) інформацію про подію (яке майно пошкоджено, як саме, місцезнаходження об'єкта огляду (приміщення чи відкрита місцевість), які наслідки настали в результаті знищення майна) та визначається з додатковими технічними засобами, що можуть знадобитися під час огляду (додаткові засоби освітлення, пакування, самозахисту, огороження, додаткове електроживлення тощо). Якщо вже на підготовчому етапі стає відомо, що можуть настати інші наслідки, спричинені пошкодженням або знищенням майна (об'єкта) (розповсюдження пожежі, велике забруднення водойм, можливість аварійної ситуації під час руху тощо), інспектор-криміналіст може внести пропозицію щодо залучення додатково інспекторів-криміналістів і спеціалістів з інших напрямів науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо.

Прибувши на місце події, спеціаліст може бути присутнім під час попереднього опитування свідків, очевидців, заявників, що сприятиме правильному вибору тактики і методики огляду. При цьому він з дозволу сторони кримінального провадження може ставити запитання учасникам процесуальної дії про обставини події, з'ясовувати, які зміни відбулися в початковій обстановці місця події, які дії було здійснено до початку огляду, які сліди вже виявлено та яка їх можлива локалізація, хто зі свідків міг залишити сліди та який їх характер тощо [7]. На цьому етапі також можна визначитися з додатковим залученням спеціалістів з певних напрямів науки і техніки для надання більш кваліфікованої допомоги в огляді місця події або консультації слідчого з необхідних питань.

На початку огляду інспектор-криміналіст спільно зі слідчим розробляють план детального огляду, визначають межі та послідовність його проведення, способи пошуку слідів та інших речових доказів. На цьому етапі спеціаліст і слідчий визначаються зі способом їх взаємодії (спільна або окрема робота) [8]. Відповідну ділянку або місцевість огорожують, проводять орієнтовну та оглядову фотозйомку місця події. У разі вірогідності пошкодження або втрати виявлених слідів інспектор-криміналіст забезпечує їх збереження шляхом позначення спеціальними або підручни-

ми вказівниками. Якщо виникає потреба в пересуванні учасників огляду місця події, понятих або інших осіб безпосередньо ділянкою, яку оглядають, то визначають доріжки для пересування. Перед використанням службового собаки спеціаліст повинен детально оглянути місце, від якого його застосовуватимуть, і, якщо на цьому місці є інші сліди, повідомити про це кінологу.

Як уже зазначалося раніше, фіксація пошкодження або знищення майна має бути в первісному, незміненому стані місця події. Найпоширенішим видом фіксації обстановки на місці події є його фотозйомка. До фотографічної фіксації місця події висувають такі вимоги:

- порядок фотозйомки та процедури огляду місця події є взаємопов'язаними;
- фотозйомка повинна передувати іншим методам фіксації;
- засоби і методи фотозйомки обирають залежно від ситуації огляду, для забезпечення повноти, всебічності і точності фіксації;
- сукупність фотознімків має надавати повне і чітке уявлення про обстановку злочину, його сліди і деталі;
- до внесення будь-яких змін в обстановку потрібно сфотографувати загальний вигляд місця події і взаємне розташування об'єктів; окремі сліди і предмети спочатку фотографують у тому вигляді, у якому їх виявили.

На особливу увагу заслуговує фотофіксація місця події за несприятливих погодних умов (дощ, сніг, туман тощо) або коли процес злочинної дії щодо пошкодження чи знищення майна продовжується (пожежа, забруднення водою тощо). Ураховуючи можливості сучасної фототехніки, спеціалісту не слід нехтувати фотозйомкою того самого об'єкта або місцевості кілька разів.

На стадії загального огляду спеціаліст, орієнтуючись на місці події, сприймає обстановку загалом і в нерухомому стані, визначає вихідну точку огляду (умовного центру, периферії), необхідні техніко-криміналістичні засоби, послідовність їх застосування, а також методи обстеження місця події, які поділяють на такі види:

- за характером дослідження — на статичний і динамічний;
- за охопленням обстановки — на вибірковий (суб'єктивний) і суцільний (об'єктивний);
- за глибиною дослідження — на загальний і детальний;
- за напрямом дослідження — на ексцентричний — від центру до периферії (по спіралі, що розгортається); концентричний — від периферії до центру (по спіралі, що згортається); фронтальний (лінійний) — від однієї межі до іншої; секторний — від центру до периферії (обмежуючись сектором у 30—45°); вузловий — обстеження частини обстановки, на якій зосереджено найістотніші сліди та об'єкти.

На стадії детального огляду з використанням обраних методів і техніко-криміналістичних засобів спеціаліст планомірно й ретельно (щоб нічого не пропустити), обстежує обстановку та всі об'єкти, що знаходяться на місці події, встановлює їх місцезнаходження, взаєморозташування стосовно двох орієнтирів, форму, розміри, особливості (усе, що може мати значення для розслідування кримінального правопорушення щодо умисного знищення або пошкодження чужого майна). Крім того, він вивчає характер утворення сліду для встановлення його належності до правопорушення, предмети обстановки та інші об'єкти, які могли бути знаряддям правопорушення або могли належати злочинцеві, установлює шляхи підходу та відходу злочинця й засоби його пересування. Під час детального огляду об'єкти

можуть брати в руки, перемішати, тому перед переміщенням об'єкта слід здійснити його вузлову та детальну фотозйомки. Для виявлення слідів застосовують насамперед неруйнівні методи, а в разі недосягнення позитивного результату — руйнівні. Перед використанням руйнівних методів від слідчого отримують згоду на їх застосування та визначають пріоритетну слідову інформацію, яку слід виявити для подальшого проведення досліджень у лабораторних умовах.

Для стадії загального огляду характерні статичний і загальний методи обстеження, для детального — динамічний і детальний. Загалом бажано застосовувати суцільний метод, адже під час застосування вибіркового методу можуть бути втрачені деякі сліди (тому він вважається менш ефективним) [7].

Як склалося на практиці, під час проведення огляду місця події (особливо, коли йдеться про тяжкі та резонансні злочини) усі його учасники (і не лише), намагаючись потрапити до епіцентру події, залишають по собі сліди, насамперед сліди взуття. Спеціаліст, проводячи детальний огляд, має це пам'ятати, а також піклуватися про те, щоб під час огляду не були втрачені інші сліди.

Про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації інформують слідчого. По змозі сліди вилучають разом з об'єктами-носіями, а якщо це неможливо зробити, їх фотографують та виготовляють копії (відбитки, зліпки) цих слідів.

На заключному етапі огляду місця події спеціаліст надає допомогу слідчому з питань способу виявлення слідів, їх пакування, опису специфічних ознак виявлених слідів тощо та складання плану і схем.

Під час складання протоколу спеціаліст допомагає слідчому правильно зазначити, які зразки для порівняльного лабораторного дослідження вилучено, описати їх якість, особливості упакування та інші обставини, які мають бути в ньому відображені. Тобто допомога спеціаліста має важливе значення не лише під час відбору зразків, а й під час оцінки їх достатності та придатності для дослідження.

На цьому етапі отриману інформацію аналізують й оцінюють; спираючись на неї, будують версії про характер події загалом та окремі її обставини; звертають увагу на негативні обставини, тобто такі, які суперечать висунутій версії та звичайному для подібної ситуації перебігу подій.

Підбиваючи підсумки дослідження питання щодо особливостей проведення огляду місця події, пов'язаного зі знищенням або пошкодженням чужого майна, слід зазначити, що огляд місця події є першочерговою, невідкладною, комплексною слідчою дією, яку слідчий має проводити з дотриманням порядку, передбаченого ст. 223, 237 КПК України, із застосуванням відповідних криміналістичних методик, рекомендацій і прийомів, а також за участю спеціалістів та інших осіб. З огляду на те, що в процесі цієї слідчої дії виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів (майна), вона має важливе значення для отримання фактичних даних, які в подальшому будуть використані для встановлення істини в кримінальному провадженні.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Кримінальний кодекс України : станом на 06 груд. 2017 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 07 груд. 2017 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження майна: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Слободянюк Борис Костянтинович. — Ірпінь, 2016. — 238 с.

4. Ростомян Л. С. Особливості огляду місця події у справах про вандалізм / Л. С. Ростомян // Форум права. — 2008. — № 1. — С. 358—362.

5. Наказ МВС України від 03.11.2015 р. № 1339 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

6. Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

7. Участь спеціаліста в огляді місця події : довідник. — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. — 160 с.

8. Разумов Э. А. Практическое руководство по осмотру места происшествия: теория, тактика, техника : учеб.-практ. пособ. / Э. А. Разумов, Н. П. Молибога ; под. ред. И. П. Красюка. — К. : Элит Принт, 2011. — 750 с.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2018 р.